

Значај победе над фашизмом и савремена политичка кретања у свету

Председник Савезне Републике Југославије *Зоран Лилић*

На овогодишњим свечаностима, које се по педесети пут од завршетка Другог светског рата приређују у част 9. маја – Дана победе над фашизмом – српском и црногорском народу припада истакнуто место у строју савезника у борби против снага мржње, геноцида и ратних злочина, које су претиле да потру све вредности историје људског рода и цивилизације. Реакционарна идеологија фашизма, настала после Првог светског рата у Италији, убрзо прихваћена у Немачкој, а потом и у неким другим земљама, заснивала се, заправо, на дубокој одбојности према либерализму, парламентаризму и демократији; на вештом придобијању маса обећањем социјалних реформи; на расизму и империјалистичким стремљењима ка туђим територијама према пројекту изградње „новог поретка“, заснованог на позивању на историјска права из времена Старог римског и Немачког царства. Од првих „борбених група“ у Италији и „јуришних одреда“ у Немачкој до милионских армада које су се припремале да освоје свет, није прошло много времена. Сличне амбиције имао је и Јапан на Далеком истоку. Тако је настала осовина Рим–Берлин–Токио.

Други светски рат почео је у јесен 1939. године, нападом Немачке на Пољску. На истоку, западу и југу Европе, пред налетом немачке и италијанске наци-фашистичке солдатеске, падале су метрополе и поробљавани народи неприпремљени за одлучнији отпор агресору. Иста судбина, у априлу 1941. године, задесила је и Краљевину Југославију, која је, после краткотрајног отпора патриотског дела војске, окупирана и распарчана на интересне зоне у надлежности агресора. Међу агресорима је била и већина њених суседа, који су се у освајању наших простора позивали на „најрепрезентативнија“ раздобља своје империјалне историје.

Управо када је фашизам увелико прегазио Европу, када је отпор, за рат дуго припреманој и моћној солдатески сматран донкихотским јуришем на ветрењаче, народ овог поднебља, ношен слободарским традицијама својих предака и самопоштовањем, устао је на оружје не пристајући да туђин господари његовом судбином. Тако је, већ у јуну 1941. године, дошло до спонтаних устанака Срба у Херцеговини, Лици,

на Банији, Кордуну, у Славонији и Срему. Они су се подигли против злодела и претећег геноцида, које су према њима и осталим антифашистима спроводиле и организовано припремале окупационе фашистичке власти и хрватске и муслиманске квислиншке војне формације. У лето 1941. године, 7. јула у Србији и 13. јула у Црној Гори, избијају први организовани свенародни оружани устанци против окупатора и домаћих издајника, а касније и у другим крајевима земље.

Неочекивани бунт нашег народа, како је забележено у историјским документима, приморао је немачке планере „муњевитог рата“ да одложе напад на Совјетски Савез за готово месец и по дана и да на Балкану ангажују знатно веће војне снаге него што су првобитно планирали. Уместо да буде „сировинско залеђе“ за потребе немачког Вермахта, Југославија је постала значајан део европског ратишта. Већ у првој ратној години, народноослободилачке снаге су нарасле на око 80.000 бораца, против којих је било ангажовано око 500.000 окупаторских војника и уз њих још око 120.000 припадника разних колаборационистичких формација. По броју ангажованих страних непријатељских војника, југословенско ратиште било је друго у Европи.

На значај борбе југословенских народа указивали су у то време и савезници. Према писању совјетске штампе почетком 1942. године, партизански покрет у Југославији „представља свенародни отаџбински рат против немачког и италијанског фашизма“, а херојска борба југословенских партизана „даје пример словенској браћи: Пољацима, Чесима, Словацима, Бугарима, као и другим европским народима...“ Признања праведној борби нашег народа, мада уздржаније, стизала су и од западних савезника. Британски премијер Черчил, у жељу битака у северној Африци крајем 1942. године, обавестио је америчког начелника Генералштаба да се „наставља југословенски отпор силама Осовине“ и да оне „не могу очекивати никакво олакшање у било ком делу Балканског полуострва“; да ће чак „морати да пошаљу појачања“. Те године Народноослободилачка војска и партизански одреди Југославије нарастају у снагу од око 150.000 бораца, док су снаге окупатора на нашем ратишту имале скоро 600.000 војника. У исто време, на осталим фронтovima Европе забележена су тек спорадична дејства покрета отпора у поробљеним земљама.

Крајем 1943. године, Народноослободилачка војска Југославије имала је у својим редовима више од 300.000 бораца, против којих је дејствовало скоро 700.000 немачких и других окупаторских војника. У Хитлеровом штабу се ценило да је „држање Балкана од животне важности“, јер би његово заузимање од стране савезника представљало „смртно угрожавање срца Рајха и опасност за јужно крило источног фронта“.

Завршне операције за ослобођење земље почињу у лето 1944. године. Под налетом јединица Народноослободилачке војске ослобођени су Србија, Војводина, Далмација, Македонија, Црна Гора, Рашка област, Косово и Метохија, Херцеговина и део Босне. Тако је успостав-

љен стратегијски фронт од Дунава до Јадранског мора, што се уклапало у заједнички савезнички фронт између јединица Црвене армије – које су, након успешног садејства са јединицама Југословенске армије у ослобађању Београда и североисточних делова наше земље, дејствовале у Мађарској – и англоамеричких снага у јужној Италији.

У следећој етапи завршних операција Југословенске армије за ослобођење земље, која је почела 20. марта а окончана 15. маја 1945. године, дефинитивно су разбијене снаге окупатора и квислиншких формација избијањем северно – до Дунава, јужно – до острва Пага и северозападно – до реке Соче и Корушке. Наше оружане снаге у завршним операцијама за ослобођење земље, 1945. године, имале су готово 800.000 бораца, међу којима и око 100.000 жена, сврстаних у 17 корпуса, 52 дивизије, 23 самостална батаљона, 107 партизанских одреда.

Народи Југославије борили су се готово четири године за слободу. Успели су да победе војно надмоћније снаге окупатора и колаборационистичких формација. Рат је однео више од 1.700.000 живота. У непосредним борбеним дејствима погинуло је око 320.000 бораца, а око 425.000 је рањено. После Совјетског Савеза и Пољске, Југославија – међу европским земљама – заузима треће место по губицима у Другом светском рату. Совјетски представник Молотов, на Конференцији мира у Паризу, августа 1946. године, изјавио је да „међу словенским и несловенским државама, Југославија заузима место херојског борца у редовима антихитлеровске коалиције, при чему је познато да је баш Југославија понела на својим плећима изузетну тежину немачке и италијанске окупације и дала огромне жртве у борби против нашег заједничког непријатеља“.

Велики јубилеј победе над фашизмом, повод је за још једно подсећање на стравичне размере минулог светског рата, какав није забележен у новијој историји. У том рату учествовала је 61 држава. Ратом је, најшире узев, било обухваћено око 1,7 милијарди житеља наше планете или 81 одсто ондашњег светског становништва. У оружаним снагама било је мобилисано око 110 милиона људи, или сваки други одрасли мушкарац, што чини 5,2 одсто становништва зараћених земаља. Цени се да је у Другом светском рату живот изгубило више од 50 милиона људи, од којих близу 20 милиона војника, а да је рањено око 35 милиона људи.

Укупни војни расходи у Другом светском рату процењују се на 1.154 милијарде долара, према ценама из 1938. године. Штете, настале ратним разарањима у европским земљама, износиле су око 280 милијарди долара. Ратна штета коју је претрпела Југославија процењена је на око 47 милијарди долара, према предратним ценама.

Углед стечен у праведној борби на страни снага антифашистичке коалиције потврђиван је и у поратним годинама обнове и изградње наше земље. Познато је, поред осталог, да је Југославија била једна од 50 земаља првих потписница Повеље Уједињених нација. Повеља је, као што је познато, потписана 26. јуна 1945. године у Сан Франциску, а

ступила је на снагу 24. октобра исте године. У њеној преамбули истиче се да су народи Уједињених нација „решени да спасу будућа поколења од ужаса рата, који је двапут у току нашег живота нанео човечанству неописиве патње“. Истовремено се потврђује решеност земаља чланица „да се уједине снаге ради одржавања међународног мира и безбедности“.

Југославија је, нажалост, и једна од првих земаља која се већ 1948. године морала супротставити новим покушајима успостављања хегемонистичких односа и диктата у међународним односима, најпре онима са Истока (Информбиро), а потом и са Запада (Тршћанска криза). Ни касније, у дугом раздобљу „хладног рата“, међу водећим блоковским силама на простору Европе, које су неки аналитичари с правом означили као стање ни рата ни мира или мира на ивици рата, ванблоковска Југославија није се могла осећати потпуно безбедном.

Ишчезавањем биполарног система, заснованог на равнотежи у снази оружја, све је уочљивије настојање нових центара моћи да успоставе и афирмишу равнотежу интереса. Тиме је очигледно измењен и доскора релативно стабилан војностратешки и геополитички положај Балкана и Југославије, која је разбијена вољом спољних чинилаца, насилном седесијом њене четири федералне јединице и њиховим преурањеним признавањем за самосталне државе.

Као вишенационална заједница у средишту Балкана, на којем се, као што је познато, вековима укрштају путеви и интереси многих ванрегионалних сила, СФР Југославија је неколико послератних деценија објективно представљала својеврсну тампон-зону, будући да се налазила на линији поделе Европе према познатој „јалтској формули“: на „комунистички Исток“ и „слободни свет Запада“. Без обзира на све слабости и несавршеност њеног унутрашњег уређења, неспорна је чињеница да су сви конститутивни народи претходне Југославије живели у једној држави с могућношћу да своје националне и друге интересе остваре демократским путем у институцијама система, уз пуно међусобно уважавање.

Аутентични „социјалистички самоуправни систем“ или краће: „комунистички режим“, како је радије називан у западним медијима, није био сметња да претходна Југославија буде прихваћена и цењена као чинилац стабилности на југоистоку Европе, као активна чланица Уједињених нација, оснивач Покрета несврстаних земаља и учесник у конципирању политике свеевропске безбедности и сарадње.

У измењеним међународним околностима, насталим уједињењем Немачке, распуштањем Варшавског уговора и распадом Совјетског Савеза, престао је ранији интерес за очување „јединствене и стабилне Југославије“, коју су дотад подржавале све утицајне светске метрополе. За такву Југославију очигледно није било места у „заједничком европском дому“ нити се уклапала у нову „европску архитектуру“.

Однос те и такве „нове Европе“ осетили смо по двоструким мерилима у оцени кризе на простору СФРЈ још у њеном зачетку, када се могло спречити крвопролиће. Најпре су нам нуђене „добре услуге“

у изналагању мирољубивог решења, а истовремено су подстицани сукоби и поделе међу народима и републикама по вештачки повученим унутрашњим административним границама. Уочљиво је било настојање да се, разбијањем стабилне вишенационалне државе, створи више мањих економских и политички зависних државица. Економска доминација је била и предуслов на путу сваке друге доминације.

У таквим условима, уместо речи разума огласило се оружје. И уместо да осуде насилно отцепљење од матичне државе, без претходног договора са народима који желе да остану у заједничкој држави, творци „новог светског поретка“ оптужују Србију и Црну Гору које су, проглашењем Савезне Републике Југославије као своје државе и правног следбеника СФРЈ, практично зауставиле потпуну „балканизацију“ овог простора. Бескрупулозно се пренебрегава чињеница да су управо Србија и Црна Гора, пре више од 70 година, унеле своју државност у прву заједничку државу јужнословенских народа, такозвану версајску Југославију у коју су, својом вољом, ушле сада „раздружене“ републике. У њима би, према замисли тамошњих владајућих гарнитуре, требало да остане и око три милиона Срба, који би од конститутивног народа постали национална мањина. Борба Срба за очување вековних огњишта проглашава се агресијом, а наша оправдана брига за поштовање легитимних права својих сународника на просторима раније Југославије, укључујући и њихово право на самоопредељење у којој и каквој држави желе да живе, означена је као агресија на новонастале и међународно признате државе. Отуда и претње, притисци, уцене, економске санкције и чести наговештаји војне интервенције. И тако смо се, по трећи пут у овом столећу, нашли пред великим искушењима.

Данас неки нови творци опет неког „новог светског поретка“ желе да уреде свет по мери сопствених интереса. Као и пре пола века, малим народима и државама не оставља се много избора. Жртвују се и важеће норме међународног права.

Неодговорно је непристајање српског и црногорског народа на диктат и неравноправан однос са другим народима и државама тумачити као „супротстављање целом свету“, како се то понекад и понегде чује. Наш основни циљ и приоритетан стратешки интерес јесу мир и сарадња са свим земљама света на познатим начелима Повеље Уједињених нација, Организације за европску безбедност и сарадњу и других општеприхваћених међународних норми којима се обезбеђује равноправност свих субјеката међународне заједнице.

Упркос свим тешкоћама, препрекама, па и несхватању наше принципијелне политике, неспорно је да стабилност нашег међународног положаја добрим делом зависи од нас самих, од наше спремности да остваримо јединство око стратешких националних и државних интереса. Ослонац нам је, колико у стремљењу ка привредном и општецивизацијском просперитету у будућности толико и у светлим слободарским традицијама, на које се с поносом враћамо управо у време обележавања 50-годишњице победе над фашизмом.

Наша политика мира огледа се и у чињеници да смо, на свечаној седници Савезне скупштине поводом проглашења Устава СРЈ, у априлу 1992. године, јасно истакли да наша земља нема територијалних претензија ни према једном свом суседу. Отуда имамо пуно морално право да захтевамо да се поштују и наше државне границе, територијална целокупност, независност и слобода СР Југославије.

Савезна Република Југославија чини све што је у њеној моћи да допринесе успостављању мира на простору раније Југославије, првенствено у бившој Босни и Херцеговини, и то на принципима уважавања једнаких права свих страна у сукобу. На све ширу подршку суседних земаља наилазе и наша залагања за развој свебалканске сарадње на основама заједничких интереса. Тиме би се, бар донекле, могао ублажити негативан утицај све израженијег деловања ванрегионалних сила које су, у дугој балканској историји, народима полуострва на којем и ми живимо најчешће доносили раздор и сукобе. На то нас упозоравају и искуства из Другог светског рата – и данас, пола века након његовог окончања.